

ЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ОСОБИ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЇЇ ПРАВ І СВОБОД

Право тільки тоді виконує своє соціальне призначення, коли його норми знаходять практичне втілення в суспільних відносинах, поведінці конкретних осіб, тобто коли воно реалізується. У науковій юридичній літературі під використанням правових норм розуміють їх запровадження в життя, у практичну діяльність організацій, органів, посадових осіб і громадян. Відповідно, реалізація Конституції України – це дотримання її приписів у правомірних діях людини, юридичних осіб, державних органів, посадовців та ін. [11, с. 338]. Насамперед це процес оперування на практиці демократичними цінностями, закладеними в Основному Законі для забезпечення прав та свобод людини і громадянина.

Окремі аспекти вказаної проблематики розглядалися побіжно в працях П.М. Рабіновича, О.В. Родіонової, Ю.М. Тодики тощо [Див.: 6; 8; 10; 11]. Проте важливість питання впливу конституційного принципу рівності особи на можливість реалізації нею прав і свобод вимагає більш системного й комплексного аналізу, що і є метою цієї роботи.

Будь-який принцип є керівною, основоположною ідеєю, що знаходить свій прояв у поведінці конкретних індивідів. Права, свободи й обов'язки останніх здійснюються на основі принципу рівності. Зі змісту ст. 24 Конституції України випливає, що кожному громадянину, незважаючи на будь-які його індивідуальні риси й особливості (расу, колір шкіри, соціальне походження, майновий стан, переконання тощо), гарантуються однакові можливості для реалізації конституційних прав і свобод. Між тим реалії сьогодення переконують в іншому: щоб скористатися проголошеними Основним Законом рівними можливостями зазвичай необхідною є наявність відповідних умов, передусім матеріальних. В.С. Чиркін з приводу цього наводить вдалий приклад, що один із найбагатших людей планети Б. Гейтс має значно більші можливості використовувати конституційні (і ті, які випливають з конституції) права, ніж інваліди, пенсіонери чи прості працівники [12, с. 70]. Іншими словами, різні соціальні верстви мають нерівні можливості для задоволення своїх потреб, а значить, порушуються конституційні норми, що всі люди є вільними й рівними у своїй гідності та правах.

Умови життя особи й можливості реалізації нею конституційних прав і свобод певним чином залежать від її належності до тієї чи іншої соціальної групи, передусім до певного класу. В Україні хоча формально й немає класів, проте, як указують дослідники, в суспільстві існує чіткий поділ на людей, які мають багатство, престиж, владу (так звана еліта), і людей бідних або дуже бідних, які не мають цього нічого або майже нічого (сьогодні це переважна більшість населення) [9, с. 8]. Утворився неприпустимий розрив (за даними Держкомстату України – у 8-10 разів, однак за оцінками незалежних експертів ці цифри на порядок вищі) у рівні доходів між найбільш і найменш забезпеченими групами населення [5, с.10]. Ми погоджуємося з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, що бідність є брутальним порушенням прав людини, через яке унеможливується здійснення конституційних прав і свобод [1, с. 418].

Суттєві розбіжності в умовах і способі життя мають місце між соціально-демографічними групами (молоддю, жінками, людьми похилого віку) і соціально-територіальними групами (міські й сільські мешканці, населення різних регіонів тощо). Так, згідно з ч.2 ст. 24 Конституції України місце проживання не повинно впливати на рівність прав і свобод людини, однак воно чинить суттєвий вплив на можливість реалізації деяких інших, також гарантованих Конституцією прав, зокрема, право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі (ч. 4 ст. 53). Це зумовлено тим, що учні у великих містах забезпечуються більш високим рівнем освіти, ніж випускники шкіл сільської місцевості.

Як бачимо, конституційний принцип рівності має доволі важливе значення для реалізації прав і свобод особи. Його втілення відзначається на всьому комплексі її основних прав, перш за все на використанні прав соціально-економічних.

Економічні, соціальні й культурні права співвідносяться з діяльністю людини в господарській сфері, її соціальними відносинами з суспільством, державою, колективами, іншими індивідами, культурою й духовним життям [2, с.150]. Вони стосуються таких важливих царин життя людини, як економічна діяльність, власність, праця, відпочинок, здоров'я, освіта тощо, і покликані забезпечувати її матеріальні, духовні та інші соціально важливі потреби. Здійснення громадянських і політичних прав, на відміну від соціально-економічних, зазвичай не пов'язано із суттєвими матеріальними витратами, не вимагає значних коштів з боку держави, суспільства й, зрештою, самих громадян. Першу групу прав і свобод людини умовно можна назвати „безкоштовними”, а другу – навпаки, „небезкоштовними” [6, с. 14], тобто, соціально-економічні права мають специфічні особливості, що робить їх підпорядкованими економічній політиці держави. Ступінь захищеності цих прав залежить не тільки й не стільки від наявності досконалого правового механізму їх реалізації, а в першу чергу від відповідності цієї категорії прав економічному потенціалу суспільства [3, с. 247].

У соціально-економічних правах розкривається важливий аспект соціальної, правової держави. Конституція України (ст.1) встановлює, що Україна – соціальна держава. Низка її статей конкретизує це положення. Приміром, гарантується ефективно й доступно для всіх громадян медичне обслуговування, яке є безоплатним (ст. 49). Але в дійсності воно не є таким, а, навпаки, коштує дуже дорого й не завжди є доступним для всіх. Уперше в Україні на конституційному рівні закріплено, що кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст.48). Але для більшості громадян це право сьогодні залишається мрією, а проголошені в Основному Законі економічні, соціальні й культурні права та свободи діють лише формально.

Соціальна нерівність значно впливає на рівноправність індивідів, що породжує відчуття несправедливості й приниження людської гідності. (Наприклад, при звільненні обвинуваченого під заставу, що практикується в багатьох демократичних державах і передбачено ст. 154¹ КПК України, багатий виходить на свободу, а той, хто не в змозі внести заставу, залишається в тюрмі). Крім того, вагоме обґрунтування отримала гіпотеза про вплив соціальної нерівності на різні види соціально-патологічної поведінки особи. Зокрема, нерівність у розподіленні доходів є причиною злочинності [4, с. 73-75], рівень якої в Україні сьогодні досить високий.

Безсистемні економічні перетворення, значна поляризація доходів громадян супроводжуються напруженням почуття соціальної справедливості у значній частині населення нашої держави. Низький рівень життя створює соціальну нестабільність, загострення демографічних проблем, формує стійку недовіру до влади й обраного нею курсу, провокує масштабну

еміграцію громадян України. Ігнорування фундаментальної потреби людей у справедливості суспільного устрою блокує процеси нормальної правової соціалізації, оскільки вони перестають розуміти, що є добро і що зло, втрачають не лише моральні, а й правові орієнтири [10, с. 90].

Соціальна справедливість є одним з найдієвіших соціальних почуттів, які відбивають сприйняття масами рівності й нерівності в суспільстві [7, с. 29-30]. Вона є етичною категорією, тісно пов'язана із системою економічних, соціальних і правових відносин. Л.С. Явич називав її принципом, „без наявності якого право не лише втрачає своє моральне підґрунтя, але й є дисгармонійним, незбалансованим, не може бути дієвим розподільником життєвих благ” [13, с. 158].

В умовах довготривалої економічної кризи, що супроводжують це явище, непросто гарантувати реалізацію проголошених свобод і прав індивіда, зокрема, соціально-економічних, оскільки право не може бути вищим за економіку. Але, якщо людину визнано найвищою соціальною цінністю, то й у реальному житті повинні існувати такі економічні і правові інститути, де кожен володіє не лише політичними правами, а перш за все необхідним мінімумом соціальних прав і можливостей. При цьому матеріальні гарантії мають надходити насамперед від держави в рамках соціально-правової політики як забезпечення права на гідний достатній життєвий рівень [8, с.182]. Інакше кажучи, вкрай важливою умовою для реалізації прав і свобод громадян на засадах конституційного принципу рівності є проведення виваженої соціальної політики з метою гарантування гідного людини рівня життя, необхідного для підтримання здоров'я і благополуччя кожного працюючого та його сім'ї. Соціальна політика повинна бути спрямована на те, щоб працездатні громадяни власними зусиллями могли досягти матеріального добробуту для себе і своєї родини, а тим, хто не в змозі подбати про себе, забезпечувався б гарантований соціальний захист з боку держави. Завдання демократичної, соціальної, правової держави полягає в тому, щоб зменшити вплив тих чи інших обставин на існуючу нерівність. Саме вона може повернути розвиток економіки у відповідне русло, щоб протидіяти незахищеності й економічній нерівності окремих прошарків населення.

Реалізації прав та свобод людини і громадянина на підставі конституційного принципу рівності заважає низка чинників, а саме: (а) низький рівень життя населення; (б) відсутність в Україні дієздатного громадянського суспільства; (в) порушення конституційної законності у вигляді корупції, хабарництва, організованої злочинності; (г) недостатній професіоналізм державного апарату, службовців органів місцевого самоврядування; (д) низький рівень правової культури населення; (е) інші негативні прояви.

Оскільки будь-яке суспільство є неоднорідним, його складають люди, які займають різні соціальні позиції, мають різні статуси й виконують різні суспільні функції, а самі вони не є рівними за своїми фізичними та іншими якостями, прагненнями й можливостями, то створюється враження, нібито рівність є нездійсненою, оскільки не існує ідентичних індивідів, а значить, не може бути й абсолютної рівності між ними. Але в умовах демократичної, соціальної, правової держави ніщо не повинно ставати на заваді досягненню людьми того положення в суспільстві, яке відповідає їх здібностям і до якого вони прагнуть. Іншими словами, в такій державі мають бути створені умови, за яких є можливість вільного розвитку особистості й просування її по соціальних сходинках.

Правова політика держави у сфері реалізації прав і свобод особи на засадах конституційного принципу рівності потребує активізації державного механізму для втілення правових приписів у життя, для необхідності їх дії в межах Конституції і законів України. Здійснення цих прав і свобод безпосередньо пов'язано з вирішенням питань (а) формування в Україні дієздатного громадянського суспільства, (б) панування конституційної законності у всіх сферах життєдіяльності суспільства й держави, (в) проведення виваженої економічної політики, зокрема, вдосконалення перерозподілу доходів між різними соціальними прошарками суспільства шляхом установаження доцільної системи пільг, оподаткування, фінансування соціальних програм, урахування конституційного принципу рівності при формуванні Державного бюджету, а також (г) викорінення корупції, (д) забезпечення реальної рівності всіх перед законом і судом, незважаючи на існуючу майнову й соціальну нерівність.

Список літератури: 1. Карпачова Н.І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – Вид. 2-ге. – Х.: Консум, 2001. – 464 с. 2. Конституція України: Наук.-практ. коментар / Ред.кол.: В.Я. Тацій, Ю.П. Битяк, Ю.М. Грошевий та ін. – Х: Право; К.: Концерн „Вид. дім „Ін Юре”, 2003. – 808 с. 3. Конституційне право України: Підручник / За ред. Ю.М. Тодика, В.С. Журавського. – К.: Ін Юре, 2002. – С. 117-174. 4. Ольков С.Г. О пользе и вреде неравенства (криминологическое исследование) // Гос-во и право. – 2004. – № 8. – С.73-78. 5. Печера С.В. Доходи, нерівність та бідність населення України // Вісн. Пенсійного фонду України. – 2005. – № 2. – С. 10, 11. 6. Рабінович П.М. Конституційні права людини в Україні: юридичні проблеми реалізації // Правова держава: Щорічник наук. пр. ІДП НАН України.– К.: Ін Юре, 1998. – Вип. 9. – С. 11-15. 7. Роговин В.З. Социальная политика в развитом социалистическом обществе. – М.: Наука, 1980. – 130 с. 8. Родионова О.В. Юридическая сущность „права на достойное человеческое существование” // Известия вузов: Правоведение. – 2004. – № 2. – С. 182-188. 9. Серета О.О. Легітимізація соціальної нерівності як фактор ствердження соціального порядку // Вісн. Київ. Нац. Ун-ту: Соціологія. Психологія. Педагогіка. – 2003. – зд. 11. – С. 8-12. 10. Тодика Ю.Н. Конституционные основы формирования правовой культуры. – Х.: Райдер, 2001. – 160 с. 11. Тодика Ю.Н. здикуція України – Основной Закон государства и общества: Учеб. Пособ. – Х.: Факт, 2001. – 382 с. 12. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран: здик. – 3-е зд., перераб. И доп. – М.: Юристь, 2002. – 622 с. 13. Явич Л.С. Общая теория права: Науч. Изд. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1976. – 224 с.

Надійшла до редакції 22.10.2007 р.